

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.018.1 (477.83/86) "13/18"

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРИВАТНОЇ ШКОЛИ В ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ - ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.) ЯК ВИЯВ ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ

Дмитро Герцюк

*Львівський національний університет Імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна
dmytro_hertsyuk@ukr.net*

Розкрито передумови заснування і основні етапи становлення системи української приватної освіти в Галичині наприкінці ХІХ – в першій третині ХХ ст. З'ясовано роль і місце громадських освітніх ініціатив у розбудови української початкової, середньої, професійної, вищої освіти в регіоні. Акцентовано увагу на формах громадської підтримки освіти, явищах благодійності і меценатства, необхідності використання досвіду співпраці школи і громади в сучасних умовах.

Ключові слова: приватна школа, громадський рух, культурно-освітні і педагогічні товариства, громадські освітні ініціативи, меценатство.

Однією із характерних особливостей розвитку української освіти за роки державної незалежності стала демонополізація освітньої галузі. Традиційний для багатьох десятиліть державний сектор освіти почав доповнюватися становленням та розвитком різних типів навчальних закладів недержавної або приватної форм власності, що свідчить про незворотні процеси демократизації освітньої сфери, і налаштованість на європейські та світові моделі.

Водночас треба констатувати, що на шляху повноцінного функціонування приватної школи в Україні є ще чимало перешкод. Це стосується і недостатньо сформованої державної позиції, не до кінця врегульованих правових аспектів діяльності, проблем фінансового і господарського характеру, і, що не менш важливо, наявності ще певного суспільного стереотипу, відсутності широкої громадської підтримки. Часто-густо приватна освітня ініціатива на сьогодні належить тільки окремим особам, які наодинці змушені вирішувати ті чи інші питання життєдіяльності приватних навчальних закладів. Сьогодні цілком очевидно, що подальша розбудова приватної освіти в державі потребує суспільно-громадської консолідації, відродження меценатських традицій, широкого спектра громадсько-освітнього партнерства.

З огляду на це, науковий інтерес становить процес виникнення і розбудови приватного шкільництва в Галичині наприкінці XIX – у першій третині XX ст., де українська громадськість краю зуміла створити ефективну систему, приватної освіти всіх рівнів - від дошкільних установ, початкових і середніх шкіл до професійних навчальних закладів і навіть приватного університету.

За останні два десятиріччя предметом наукових зацікавлень стало чимало сторін розвитку української освіти в Галичині. У багатьох історико-педагогічних дослідженнях (Б. Ступарик, Т. Завгородня, І. Курляк, М. Чепіль, З. Нагачевська, Г. Білавич, Н. Сабат, В. Стинська, І. Стражнікова та ін.) розкрито етапи становлення системи українського шкільництва, зміст і основні напрямки національного виховання учнівської і студентської молоді, розвиток прогресивної педагогічної думки, внесок у розбудову національної школи окремих педагогів й освітніх діячів. Проте, на наш погляд, належного наукового висвітлення не набули проблеми становлення саме української приватної освіти, ролі і місця громадських освітніх ініціатив у розбудові початкової, середньої, професійної і вищої освіти в регіоні.

Ставимо за мету статті проаналізувати розвиток української приватної школи в Галичині періоду кінця XIX - першої третини XX ст. в контексті розгортання громадських освітніх ініціатив.

Передусім зауважимо, що під терміном “громадсько-освітні ініціативи” розуміємо здатність, бажання, прагнення окремих осіб, громадських інституцій продукувати освітні ідеї, новаторські підходи до вирішення різноманітних питань розвитку освітньої сфери. Освітні ініціативи є як різновидом громадської активності, передумовою формування суспільно-громадської позиції, громадської думки. У нашому дослідженні ретроспективно розглядаємо ті громадсько-освітні почини, що сприяли поліпшенню освітньої ситуації для українців Галичини, вдосконаленню системи навчання і виховання української молоді загалом.

Розглядаючи зміст громадських ініціатив у справі організації українського приватного шкільництва в Галичині в означений історичний період, можна виділити декілька суттєвих аспектів.

1. Виникнення українського приватного шкільництва було спричинено суспільно-політичними і соціально-культурними умовами, в яких опинилася українська людина краю в другій половині XIX – першій третині XX ст. Офіційна політика австро-польської влади була спрямована на обмеження доступу української молоді до здобуття повноцінної освіти. Відсутність належного фінансування, прийняття цілої низки дискримінаційних законодавчих актів і постанов, і як наслідок – недостатня кількість навчальних закладів усіх типів, брак учителів, обмеження прав функціонування української мови, запровадження

двомовності (утраквізму) та інше – усе це засвідчувало низький рівень задоволення освітніх потреб галицькими українцями в означену добу.

Власне ця загрозна для національного життя ситуація стала могутнім імпульсом для пошуку шляхів вирішення проблеми. Із зростанням національної свідомості галичан, їхньої громадської активності питання школи й освіти стало в центрі національних прагнень, полем розгортання багатьох громадсько-освітніх починів. Було сформовано розуміння і переконання, що поліпшити освітньо-шкільну ситуацію можна, тільки покладаючись на власні сили, формуючи власне бачення перспектив розвитку освітньої сфери. Такий підхід і зумовив кристалізацію ідеї української приватної школи в Галичині.

У другій половині XIX ст. простежуємо тенденцію переосмислення ролі школи й освіти в національному відродженні українського народу. Школу почали розглядати як підґрунтя нації, як “джерело і вихідна підстава для перетворення української етнографічної маси в новочасну націю, щоб досягнути остаточну національну мету і матеріальний добробут” [11, с. 9]. На порядок денний суспільного життя українців були поставлені нагальні питання підготовки і виховання нової генерації освічених, національно свідомих, із високими патріотичними почуттями молодих громадян, які б змогли піднести загальну справу українського національного руху. Виконати таке соціальне замовлення могла тільки рідна, “близька народу по духу, мові і цілям” школа, ідея побудови якої і стала важливим чинником організації і консолідації передової частини української інтелігенції.

2. Зародження і розвиток української приватної школи в Галичині – це частина здобутків національно-культурного поступу галицьких українців, важливий компонент громадсько-педагогічного руху.

Промотором громадських освітніх ініціатив виступили передовсім українські культурно-освітні й педагогічні товариства й організації. З 60-х років XIX ст. в галицькому соціумі започатковано процес інституалізації громадського і суспільно-політичного життя галицьких українців. У грудні 1868 р. у Львові із завданням “пізнання і просвіти народу” почало діяти перше в Галичині національне культурно-освітнє товариство “Просвіта”, яке упродовж наступних десятиліть високо пронесло прапор громадської активності і відповідальності, дало поштовх до формування розгалуженої громадсько-освітньої інфраструктури. Творення української національної школи, піднесення культурно-освітнього рівня і національної свідомості українців Галичини стали пріоритетами заснованого у 1881 р. Руського педагогічного товариства (РПТ), з 1912 – Українського педагогічного товариства (УПТ), з 1926 р. – УПТ “Рідна школа”. Свою лепту у справу ініціювання освітніх справ внесли професійно-педагогічні товариства – “Взасмна поміч українського вчителства”, “Учительська громада”,

“Краєвий Шкільний Союз”, інші культурно-освітні й наукові громадські інституції, молодіжні організації (Наукове товариство ім. Шевченка, “Сільський господар”, “Пласт” та ін.).

3. Як засвідчує аналіз, приватна ініціатива в культурно-освітньому просторі Галичини має свою еволюцію, висхідні позиції. Українська спільнота краю в особі кращих представників інтелігенції при підтримці широких мас населення крок за кроком ідейно наповнювала і практично втілювала в життя справу української приватної школи. В розгортанні процесу розбудови приватного шкільництва в Галичині можна умовно виділити декілька відірваних точок, етапів.

Перший – це підготовчий. У 80-х роках XIX ст. в окремих місцевостях краю формуються ініціативні групи, які ставлять собі за мету надавати матеріальну й фінансову допомогу учнівській молоді і тим самим заохотити здібних дітей із малозабезпечених сімей здобувати освіту. Саме питання різносторонньої підтримки учнів (забезпечення житлом і харчуванням, одягом, навчальними посібниками та ін.) і стало вирішувати створене у Львові 1878 року товариство під назвою “Шкільна поміч”. Аналогічні установи наприкінці XIX – на початку XX ст. функціонували в Коломиї, Станіславові, Самборі, Рогатині, інших місцевостях Галичини. “Ми виховуємо найкращу надію вітчизни, а всяка поміч на цю ціль – це діло найбільш гуманне і патріотичне” [3] – такі слова – своєрідний девіз багатьох організаторів цієї важливої справи.

У 1889 р. РПТ зініціювало акцію щодо заснування приміщень, т. зв. бурс (інститутів, інтернатів), де бідна учнівська молодь за невелику платню мала змогу одержувати утримання і виховання. У відкритому для хлопців інституті св. Миколая у Львові, крім проживання, школярі під керівництвом педагогів, вихователів поглиблювали знання з рідної історії, української літератури, організували дискусії, відзначали різні національні свята тощо. Подібно працював і дівочий інститут імені Княгині Ольги, закладений РПТ у Львові 1889 р., який, зусиллями його наставників, немало прислужився національному освідомленню українського жіноцтва.

Загалом ідея створення подібних закладів отримала схвальну оцінку і набула дальшого розвитку. Попри фінансові труднощі, нестачу фондів РПТ та його філії в 1910 р. утримували 21 бурсу у різних місцевостях галицького краю [4, с. 38]. Ця ініціатива знайшла своє продовження й у міжвоєнний період.

Другий етап становлення приватної освіти сягає кінця XIX ст. і пов’язаний із відкриттям українських початкових і професійних шкіл. Нагальність вирішення хоча би частини саме цього питання зумовлювалася гострою проблемою нестачі україномовних народних шкіл, особливо у містах краю, відсутністю навчальних закладів професійного спрямування.

На кінець XIX ст. склалася така ситуація, що 33 повіти переважно з українським населенням Східної Галичини (майже 3 млн. осіб), не мали жодної професійної школи із підготовки педагогічних кадрів.

Ініціативу щодо розв'язання цієї проблеми стало виявляти "Руське педагогічне товариство", яке у 1898 р., беручи до уваги запущений стан жіночої освіти, усвідомивши, що саме освіту і національне виховання потрібно насамперед дати жіноцтву, майбутнім матерям і вихователькам молоді [7], заснувало у Львові жіночу віділову школу ім. Т. Шевченка. Згодом були відкриті жіноча вчительська семінарія (1903) і 4-класна школа вправ (1907). Так був створений комплекс перших приватних рідномовних шкіл, які на початку XX ст. підготували немалу кількість свідомої української молоді. У 1911/12 н.р. в них навчалася понад 400 дівчат [5, с. 19]. У Перемишлі, на базі дівочої школи товариства "Руського інституту для дівчат" у 1903 р. відкрито перший у Галичині український дівочий ліцей [10].

Процес заснування приватних народних шкіл згодом поширився і на повіти краю. Після першої такої школи у Зарваниці (1906), що на Золочівщині, у 1908 р. початкові заклади були відкриті у Гвіздці Коломийського, а також Івашківцях і Щаснівцях Збараського повітів [12, с. 100]. Загалом на кінець 30-х років XX ст., головню під орудою товариства "Рідна школа", діяли 33 приватні початкові школи, з них 26 у містах краю, зокрема, вісім у Львові, а також у Бережанах, Долині, Рогатині, Самборі, Ходорові та інших містах. Шкільною освітою було охоплено понад 5500 дітей [9, с. 20].

Спільними зусиллями громадських інституцій, батьківської спільноти, благодійників на початку XX ст. був започаткований і процес творення українського приватного фахового шкільництва, що сприяло формуванню прошарку ремісників, купців, рільників. Першою українською фаховою школою стала господарська школа у Милованю на Станіславівщині, яку відкрила "Просвіта" у 1909 р. Навчальний план школи передбачав теоретичну і практичну підготовку юнаків до праці у власному господарстві, а також до діяльності в хліборобських та кооперативних організаціях – "Сільський господар", "Маслосоюз", "Молочарня" та ін. До 1939 р. професійний вишкіл у школі пройшло понад 800 осіб. Відзначимо великий особистий внесок у розбудову школи митрополита А. Шептицького, який надав меценатську допомогу у придбанні земельної ділянки, будівництві шкільного будинку, облаштуванні території тощо.

Справі піднесення економічного й господарського життя галицьких українців значно прислужилися й інші фахові школи, які утримували товариства "Просвіта", "Рідна школа", "Сільський господар". Візитною картою українського кооперативного руху стала торговельна школа,

відкрита “Просвітою” у Львові в жовтні 1911 р., яка внаслідок реорганізації у 1937 р. була перетворена на купецьку гімназію товариства “Рідна школа”. У 1938/39 н.р. тут здобували фахову освіту 265 юнаків і дівчат. Загалом, на кінець 30-х років ця громадська освітня ініціатива була запрезентована, крім названих шкіл, приватною купецькою гімназією у Станіславові, кооперативно-торговельною школою у Яворові, фахово-доповнювальними школами, різними професійними курсами (столярські, кравецькі, шоферські та ін.), що діяли у різних місцевостях краю [1].

Третій етап в еволюції освітніх ініціатив пов’язаний із започаткованою у першому десятилітті ХХ ст. масштабною акцією заснування українських приватних гімназій. Власне це одна із найбільш найзнаменніших сторінок вияву громадської освітньої активності, оскільки йдеться про підготовку і виховання майбутнього покоління освіченої української інтелігенції. “Відкриваючи свої приватні заклади, – писав один із натхненників цього почину М. Грушевський, – ми ставимо справді нерукотворний пам’ятник, скріплюємо себе як народ, виховуємо для себе власну інтелігенцію, з надією дивимося в майбутнє” [2, с. 197].

Відкриттю перших приватних середніх навчальних закладів передувала широка інформаційно-роз’яснювальна робота серед батьківської спільноти, українського населення загалом про корисність і необхідність освіти для дітей, організація у низці місцевостей спеціальних підготовчих курсів, де учні мали можливість належно підготуватися до вступу в гімназії. У 1908–1910 рр. громадськістю краю було організовано 35 гімназійних і 3 семінарійні підготовчі курси.

Власне на підставі таких курсів і постали перші українські приватні гімназії в Копичинцях (1908), Яворові (1908), Рогатині (1909), Городенці (1909), Буську (1910), Збаражі (1910), Долині (1911), Чорткові (1912). Загалом станом на 1937/38 н.р. українська спільнота Галичини утримувала і забезпечувала діяльність 16 приватних гімназій: 4-річні гуманістичні гімназії товариства “Рідна школа”: три дівочі (Львів, Станіславів, Стрий) і дев’ять змішаних закладів (Городенка, Дрогобич, Золочів, Коломия, Рогатин, Самбір, Тернопіль, Чортків, Яворів); 4-річні гуманістичні гімназії релігійної громади сестер Василіанок: три дівочі школи (Львів, Станіславів, Яворів); 4-річну гуманітарну гімназію товариства “Український інститут для дівчат в Перемишлі” [8].

І, нарешті, важливою віхою громадської освітньої активності, вінцем освітніх змагань галицьких українців за рідну школу стало заснування українського приватного вищого навчального закладу. У липні 1921 р. за ініціативи Наукового товариства ім. Шевченка, Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили та Ставропігійського інституту у Львові, як відповідь на дії польської влади із закриття українських кафедр

у Львівському університеті і заборону навчання в ньому для студентів української національності у Львові постав і діяв до 1925 р. Український таємний університет. У перший рік свого існування на трьох відділах (факультетах) – філософському, юридичному і медичному – навчалося 1258 студентів. У найбільш успішному 1922/1923 н.р. в університеті нараховувалося 65 кафедр, на яких працювали такі відомі українські вчені, як І. Крип'якевич, К. Студинський, І. Фещенко-Чопівський, С. Балеї, М. Возняк, Л. Білецький, Ф. Колесса, І. Свенціцький та інші [6, с. 223–224].

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що завдяки активності, консолідованості громадських сил і ресурсів в Галичині в означений історичний період досягнуто помітних успіхів на шляху становлення національного приватного шкільництва.

1. *Добрянський Б.* Роль Українського педагогічного товариства “Рідна школа” у розвитку фахової освіти в Галичині. // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Науковий альманах. – Ч. 1. – Львів, 2001. – С. 84–89.
2. *Грушевський М.* Українські приватні школи // Календар “Просвіти” на 1911 рік. – Львів, 1911. – С. 195–207.
3. До Львівських русинів (Звернення Виділу товариства “Шкільна поміч” у Львові) // Учитель. – 1902. – № 21. – С. 336.
4. *Жук А.* Статистика українських бурс в Галичині // Наша школа. – 1911. – Кн. 2–3. – С. 35–50.
5. Звіт шкіл Руського Товариства Педагогічного у Львові за шкільний рік 1911/1912. – Львів, 1912.
6. *Курляк І.* Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.). – Тернопіль, 2000. – 327 с.
7. *Малицька К.* Перша жіноча школа “Рідної школи” // Рідна школа. – 1933. – № 12. – С. 201.
8. *Микитей Г.* Статистика українського середнього шкільництва. Українські державні і приватні середні школи в Галичині й Волині в шк. році 1938/39 // Рідна школа. – 1939. – Ч. 1. – С. 11–12.
9. *Рогатинський П.* Під прапором Рідної школи. – Станіславів, 1939.
10. Руський дівочий ліцей у Перемишлі // Діло. – 1904. – № 255.
11. Товариство “Взаємна поміч українського вчителства”. – Львів, 1932.
12. *Ясінчук Л.* 50 літ “Рідної школи”. – Львів, 1931.

**РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОЙ ПРИВАТНОЙ ШКОЛЫ В ГАЛИЦИИ
(конец XIX - первая треть XX в.)
КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ ИНИЦИАТИВЫ**

Дмитрий Герцюк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина
dmytro_hertsyuk@ukr.net*

Раскрыто предпосылки основания и основные этапы становления системы украинской частной школы в Галиции в конце XIX – первой трети XX века. Определена роль и место общественных образовательных инициатив в построении украинского начального, среднего, профессионального и высшего образования в регионе. Акцентировано внимание на формах общественной поддержки образования, явлениях благотворности и меценатства, необходимости использования опыта сотрудничества школы и общественности в современных условиях.

Ключевые слова: частная школа, общественное движение, культурно-образовательные и педагогические общества, общественные образовательные инициативы, меценатство.

**THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN PRIVATE EDUCATION IN
HALYCHYNA AT THE END OF THE XIXth - THE BEGINNING OF
THE XXth CENTURY AS A COMMUNITY INITIATIVE**

Dmytro Hertsyuk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine
dmytro_hertsyuk@ukr.net*

The paper reveals the background of establishing and the main stages of developing the Ukrainian private education system in Halychyna at the end of the XIX-th – the beginning of the XX-th century. It clarifies the role and significance of community educational initiatives in developing the Ukrainian primary, secondary, vocational and higher education in the region. The author focuses on the forms or the community support of education, the beneficence and patronage phenomena, and the importance of using the school and community cooperation experience in contemporary conditions.

Key words: private school, community movement, cultural and educational, pedagogical community, community educational initiatives, patronage.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 10.03.2010